STRUCTURAL CHANGE CONSTRAINTS ON HUNGARIAN AGRICULTURE

By:
UDOVECZ, GÁBOR

Keywords: structural change, land utilisation, animal husbandry, corn surpluses, logistics.

According to the modelling results, production expansion is hardly able to keep up with the growth in domestic purchasing power, due to depressed prices. Higher consumption is being met by imports. Where increased production would be economically justified, various barriers impede it. In animal husbandry, continuation of the current situation is likely, unless there are some definitive changes. Livestock and egg production are stagnating or rather decreasing slightly, with the exception of the sheep population. This is also unfavourable for fodder production. Furthermore, no definitive changes can be expected in grass utilisation. Maintaining the current position in vegetable, fruit and wine production requires effort. The economic situation favours arable land plants, however, a reduction in the sown area of cereals is justified and even so the surplus stocks may cause tension. A reduction of 450-650 thousand hectares of arable land and 700-750 thousand hectares of grassland would be reasonable, within the agricultural land utilisation structure. Alternative utilisation solutions are still needed.

A more favourable situation than that presented by the modelling can only be expected if:

- economically effective, domestic producers prevail on the markets;
- logistical barriers are reduced and averted;
- **animal husbandry is supported by capital involvement, better organisation, the moderation of fodder prices, and improved indicators for specific breeding, feeding, etc.;**
- marketing and logistics are strengthened in the horticulture sector;
- solutions are found in arable land plant cultivation, for the utilisation of economic opportunities, overcoming the problems of storage and transport, and preparation for the management of stocks;
- **sensible utilisation of 1.2-1.4 million hectares of agricultural land is resolved;**
- **the change-over in 2007, from the current subsidy system, proves favourable, that is, it doesn't retard the development of desirable, more advantageous processes**.

SZERKEZETVÁLTÁSI KÉNYSZERBEN A MAGYARORSZÁGI AGRÁRGAZDASÁG

UDOVECZ GÁBOR dr.

Kulcsszavak: szerkezetváltás, területhasznosítás, állattenyésztés, gabonafeleslegek, logisztika.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A modellezés eredményei szerint a belföldi vásárlóerő növekedését a termelés alig képes bővüléssel követni a nyomott árak miatt. A nagyobb fogyasztást az import elégíti ki. Ahol gazdaságilag indokolt lenne a termelés növelése, ott ezt különféle korlátok akadályozzák. Az állattenyésztésben – ha nem történnek érdemleges változások – a jelenlegi helyzet megtartása valószínűsíthető. Az állatállomány, a tojástermelés stagnál, illetve kismértékben csökken, kivéve a juhállományt. Ez kedvezőtlen a takarmánytermelést illetően is. A gyepek hasznosításában sem várható érdemleges változás. A zöldség-, gyümölcs- és bortermelésben a jelenlegi pozíciók megtartása is erőfeszítéseket igényel. A szántóföldi növényeknek kedvez a gazdasági helyzet, de a gabonafélék vetésterületének csökkentése indokolt, de még így is feszültségeket okozhatnak a felhalmozott készletek.

A termőföldek hasznosításának szerkezetében a szántó 450-650 és a gyepek 700-750 ezer hektáros csökkentése indokolt. Ezek újszerű hasznosítása megoldásra vár.

A modellezésben jelzettektől kedvezőbb helyzet csak akkor remélhető, ha

- **a piacokon döntően a hatékonyan gazdálkodó hazai termelők érvényesülnek;**
- **a logisztikai korlátok csökkennek, illetve elhárulnak;**
- **az állattenyésztést tőkebevonás, jobb szervezés, takarmányárak mérséklődése, a fajlagos tenyésztési, takarmányozási stb. mutatók javulása támogatja;**
- **a kertészeti ágazatokban a marketing és logisztika megerősödik;**
- **a szántóföldi növénytermelésben a gazdasági lehetőségek kihasználását a tárolási, szállítási gondok leküzdését, a készletek kezelésére való felkészülést sikerül megoldani;**
- **megoldódik 1,2 – 1,4 millió ha mezőgazdasági terület ésszerű hasznosítása;**
- **a jelenlegi támogatási rendszerről való áttérés 2007-ben kedvezően alakul, illetve nem hátráltatja a kívánatos kedvezőbb folyamatok kibontakozását.**

BEVEZETÉS

A hazai agrárgazdaság európai jövőjéről jóval a gazdasági és politikai rendszerváltás előtt történtek gondolat-kísérletek. Még a 80-as évek elején is szilárdan hittük, hogy adottságainkkal, termékeink minőségével, s főleg alacsony előállítási költségeivel fölényes győztesek lennénk az akkori európai piacokon. Persze, akkor ez csak „agrárábránd” volt!

A 90-es évek végén, s a tényleges EU-csatlakozást megelőző években azonban már reális, elérhető céllá vált az egységes piacon való megmérettetés. Mindenki szerette volna előre látni a jövőt!

Az EU agrárpolitikusok és az uniós szakértők[1], s kiterjedt apparátusaik különböző gazdaság-matematikai modellek eredményeivel rémisztgették az Unió gazdáit, messze túlértékelve a csatlakozó tizek versenyképességét. Hasonló módszerekkel – elsősorban egyensúlyi szimulációs modellekkel – itthon is alapos feltáró munkák (*Mészáros et al., 1999, 2000a, 2000b; Udovecz, 2000; Mészáros és Spitálszky, 2002; Potori és Udovecz, 2004*) indultak, s folynak jelenleg is. A vizsgálat-sorozatnak – a mai problémák szempontjából is – meggyőző következtetése volt, hogy a csatlakozás utáni siker egyik záloga a célirányos civil felkészülés és kormányzati felkészítés, a másik pedig a versenyképesség javítása! Aggódva adtunk ugyanis számot arról, hogy versenyelőnyeink a csatlakozási dátum közeledtével egyre olvadnak. Egyébként valamennyi prognózisunk[2] lényegében bizakodó volt, összességében a versenyben való helytállást erősítette meg. Utólag egyrészt, örömmel állapíthatjuk meg, hogy a számítások zömmel helyesnek bizonyultak. Jól láttuk, hogy a magyar szántóföldi növénytermelés nyertese lesz a csatlakozásnak. Sajnos, abban sem tévedtünk, hogy az abrakfogyasztásra épülő sertés- és baromfitenyésztés a vesztesek közé tartozik majd. Persze, csak akkor, ha „addig" nem történik semmi! Nem történt.

Másrészt, alapvetően optimistán ítéltük meg a magyar kertészeti ágazatok uniós jövőjét. Erre a kitűnő objektív minőség (beltartalmi értékek) és a korábban még rendkívül alacsony hazai felvásárlási árak szolgáltattak konkrét adatokat. Ezt a prognózist azonban nem igazolta az élet. Legalábbis rövidtávon nem.

A TAGÁLLAMI MŰKÖDÉS KÉT ÉVE

A tényleges uniós működés, mindenek előtt az alkalmazkodás felemásra sikerült. A kedvező időjárásnak, no meg az új támogatási rendszernek köszönhetően a termelés volumene rögtön az első évben 23%-kal emelkedett. Rekord-mennyiségű gabona termett! A 2005. esztendő se volt rossz. A termelés mennyisége kissé visszaesett, de gabonából a második (kukoricából az első!) legjobb évjáratként jegyezhető. Sajnos, azonnal kiütköztek strukturális gondjaink is. A szántóföldi növénytermelés „szárnyalni" kezdett, az állattenyésztés viszont még mélyebbre csúszott a lejtőn. E két nyilvánvalóan összefüggő folyamat eredményeként a 2004/2005. gazdasági évben Magyarországon 3,93 millió t gabonát ajánlottak fel intervenciós raktározási célra. A 2005/2006. gazdasági évben, 2005. év végéig újabb 3,5 millió tonnás felajánlás történt, amely mennyiséggel hazánk kétes értékű éllovassá vált az EU-ban. A tünet egyértelmű: a magyar gabonának egyelőre nincsen megfizethető rádiuszon belül elérhető felvevő piaca! Tanácstalanság tapasztalható a hazai gyepterületek hasznosítását illetően is. A KSH által nyilvántartott mintegy 1,1 millió hektáros területből 400 ezer ha gyakorlatilag „gazdátlan", nem felel meg a kulturállapot kritériumainak. 350 ezer ha a formális előírásoknak ugyan megfelel, a támogatásokat le is hívják utánuk, de rajtuk egyetlen haszonállat sem él! Mindössze 366 ezer ha-hoz kapcsolódik lazán némi állattenyésztés!

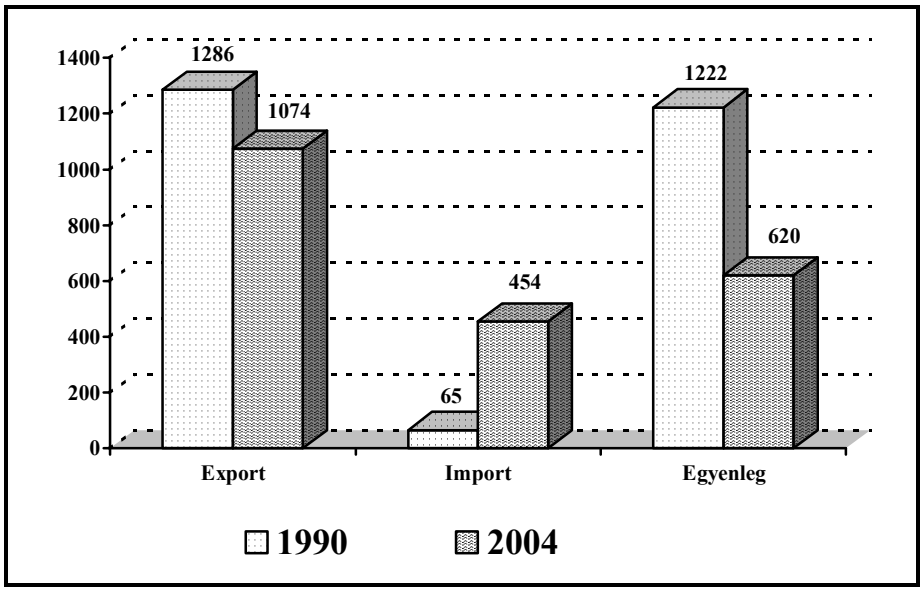
A jelenség, az állattenyésztés tervesztése nem újkeletű. Közvetlenül nem köthető a tényleges EU-csatlakozáshoz. A bajok korábban kezdődtek.

[1] A.Buckwell – M.Banse – W.Henrichmeyer, L. – P.Mahé – H.Nallet – S.Tangermann – S.Tarditi

[2] Udovecz Gábor: A magyar agrárgazdaság felkészültsége és várható versenyképessége az Európai Unióban, 2000. MTA Doktori disszertáció

1. ábra

Állati eredetű termékek exportja, importja és egyenlege az 1990. és 2004. évben (millió ECU, illetve EUR)

Forrás: AKI adatbázis, KSH adatai alapján saját számítás

A rendszerváltástól a csatlakozásig az állati termékek külkereskedelmi forgalmának egyenlege mintegy 600 millió EUR-val romlott: 200 millió EUR-val csökkent a kivitel, s 400 millió EUR-val bővült az import! A társult tagság idején és a csatlakozás közeledtével a piaci verseny egyre szorongatóbbá vált. A magyar válasz erre a szarvasmarha-állomány újabb 10%-os, a sertésállomány 13-14%-os mérséklése volt. Kellő szervezettség és tőkehiány miatt tehát az állattenyésztők körében jellemző válasz a visszavonulás volt.

Nem egészen öt év alatt mintegy 260 ezer egyéni gazdaság hagyott fel az állattenyésztéssel! A piacról (sőt, a saját fogyasztásra való termelésből) történő kényszerű kivonulás más területeken – a kertészeti ágazatokban, a növénytermelésben és a vegyes profilú gazdaságok körében – sem ritka, de mértéke az állattenyésztésben kirívó, válaszért kiáltó.

Az agrárgazdaság erejét és alkalmazkodóképességét a piacon megnyilvánuló versenyképesség tükrözi leginkább. Erről pedig a külkereskedelmi forgalomra vonatkozó adatok árulkodnak. A tagállami működés első évében, 2004-ben a versenytársak, s főleg a velünk együtt csatlakozó országok sokkszerűen leptek meg bennünket. A Magyarországra bejövő agrártermékek értéke az első évben 34%-kal nőtt, míg saját kivitelünket csak 9%-kal voltunk képesek növelni. 2005-ben (előzetes adatok alapján) javult a helyzet: a behozatal és a kivitel növekménye 10% fölött lényegében kiegyenlítődött. A versenyképesség és a strukturális feszültségek szempontjából azonban nem lényegtelen, hogy főleg mely termékek importja nő? Ezek az élőállatok, a hús- és vágási termékek, az állati eredetű élelmiszerkészítmények, valamint a gyümölcsfélék!

1. táblázat

Állatot tartó gazdaságok számának alakulása

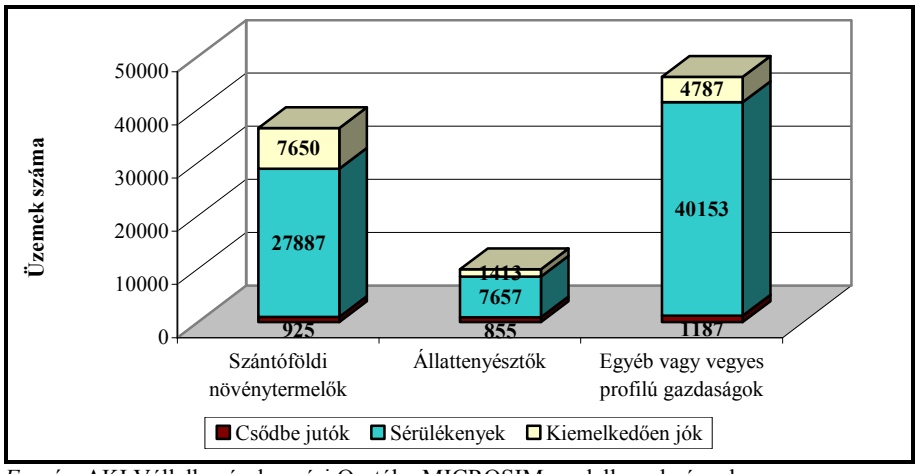
Megnevezés	2005. augusztusban	2000. december =100
Szarvasmarhát tartók összesen	29 465	64
ebből: egyéni gazdák	28 622	63
gazdasági szervezetek	843	91
Sertést tartók összesen	271 487	59
ebből: egyéni gazdák	270 906	59
gazdasági szervezetek	581	79
Juhtartók összesen	20 826	97
ebből: egyéni gazdák	20 542	97
gazdasági szervezetek	284	95
Tyúkfélét tartók összesen	566 973	93
ebből: egyéni gazdák	566 689	93
gazdasági szervezetek	284	108

Forrás: KSH

A csatlakozást követő két évben bár nőttek a támogatások és emelkedtek az agrárjövedelmek, széleskörű elégedettségről nem beszélhetünk. Főleg azért nem, mert a gazdaságok jelentős hányadának puszta léte, termékeik értékesíthetősége vált bizonytalanabbá. A tesztüzemek által képviselt mintegy 92 ezer gazdaságból – pénzügyi mutatóik alapján – mintegy 3 ezer gazdaság kénytelen lesz feladni a versenyt, s csak 13-14 ezer helyzete tekinthető stabilnak, dinamikus fejlődésre képesnek. A derékhad jövője sérülékeny, vagyis a külső körülmények viszonylag enyhe megváltozása is számukra megingást vagy éppen fellendülést hozhat!

2. ábra

Mezőgazdasági üzemek jövedelem-kilátásai 2006-ban

Forrás: AKI Vállalkozáselemzési Osztály, MICROSIM modell-eredmények

A termelők és a feldolgozók, a feldolgozók és a kereskedők között korábban nem tapasztalt hevességű piacszerzési harc dúl, amely általában az árak leszorításában, a gyengébbek kiszorításában nyilvánul meg. Biztos jele, hogy a kereslet és a kínálat – nem csak a mennyiséget tekintve – nincsen összhangban, fájdalmasan formálódik az új európai (világ) egyensúly.

Tudtuk, hogy ez így lesz! Mégsem sikerült elkerülni. Mert sokak figyelmét fontos, de rövidtávú kérdések kötötték le. Ki használja az állami földeket? Mi lesz a szövetkezeti üzletrészekkel? Milyen legyen a viszony az egyéni (családi) és a társas gazdaságok között? Ezek a mindenkori agrárpolitika számára sarkalatos kérdések, de a magyar földvagyon hasznosításának távlatait, az európai struktúrába való illeszkedés lehetséges módjait közvetlenül alig érintik. Részérdekek.

A lassú alkalmazkodás az agrárértelmiségre, ránk agrárkutatókra is érvényes. Túl későn és túl halkan fogtunk hozzá néhány féloldalasan használt fogalom helyes terjesztéséhez. Ilyen volt például a struktúra és a versenyképesség értelmezése! Struktúra alatt főleg ágazati arányokat, a különböző termékek kibocsátásának egymáshoz viszonyított nagyságát, tehát elsősorban a termelés szerkezetét értettük. Talán ezért se találtak célba az egyre szaporodó „nyugatos szakértői" figyelmeztetések: a magyar agrárgazdaság struktúráját át kell alakítani! Ők nem a horizontális termelési szerkezetről beszéltek, hanem a piaci szereplők, a piaci mechanizmusok jól átlátható vertikális rendszeréről! Arról, hogy a piaci versenyben való sikeres részvételhez professzionális szereplőkre, intézményekre, a termékpályák jól kiépített fizikai (logisztikai!), jogi és érdekrendszereire, a verseny és az együttműködés egészséges arányaira van szükség. Nemcsak az a strukturális kérdés, hogy búza helyett például repcét termeljünk. Hanem: ki termeljen búzát? Akinek jobbak az adottságai, hatékonyabb és piacra képes juttatni!

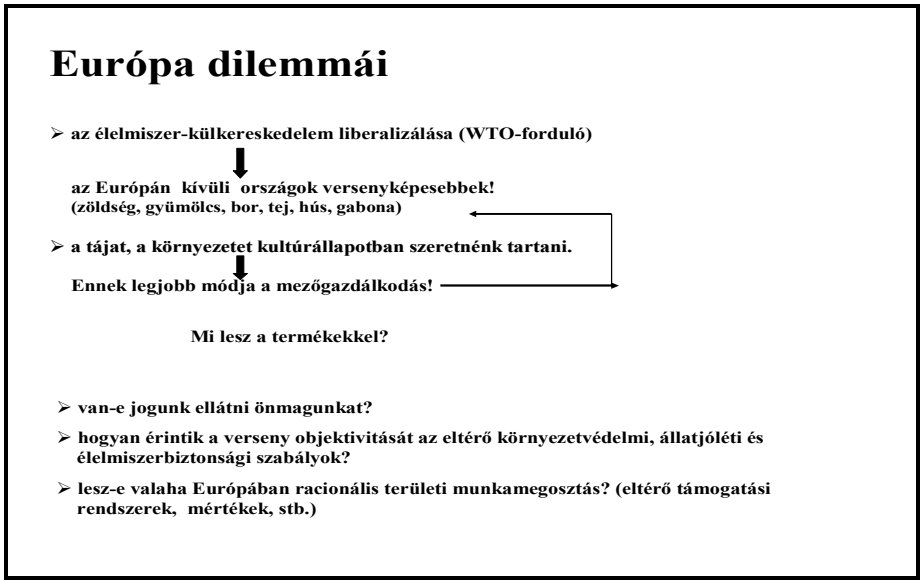
Hasonló a helyzet a versenyképességgel is. Nyugodtak voltunk, mert a magyar termékek versenyképessége (minősége, kínálati ára) szilárdnak mutatkozott. Az is volt a tábla szélén, az istálló küszöbén. Általában az ország határán is. Sajnos, a piac nem ezeken a helyeken mér, hanem a fogyasztó asztalánál! Addig pedig még felmerülnek a feldolgozási, a csomagolási, a raktározási, a marketing költségek, nem beszélve a szállítási költségekről! Profit csak állandó innovációval és körültekintő, agresszív szervezéssel érhető el! Ezeket sokan tudtuk. Sokan csinálták is. De jellemzően nem uralták sem az irányítás, sem pedig a reálszféra gyakorlatát. Ezért a magyar agrárgazdaságban alkalmazkodási deficit keletkezett, ami strukturális feszültségek képében jelenik meg. Remélhető, hogy a kiutak megtalálásához rendelkezünk kellő kreativitással, döntési határozottsággal, szervező erővel, s nem utolsó sorban tőkével! Mindegyik tényezőre nagy szükség lesz, mert az agrárágazatok nemzetközi feltételeinek változása nem kínálja tálcán a megoldást. Sőt!

ZORDABB VERSENYVISZONYOK

Az európai mezőgazdaság eddigi történelmében még nem állt olyan alkalmazkodási kényszer előtt, mint az utóbbi években. A világ egy rész ugyan éhezik, több olcsó élelmiszer kellene, de az érintett régiók és a fontos felvevőpiacok Magyarországtól messze vannak. Mások olcsóbban jutnak oda. Európa népessége viszont lassan fogy és erősen öregszik. Az EU-25 országából 17 tagállamban a nők várható élettartama 80 év fölött van, a férfiaké pedig 13 országban elérte a 75

évet. Európa népességének tehát nincsen szüksége több élelmiszerre! Ez a kiindulási pont. A történelem során az élelem szó szerint, s fizikai értelemben is élethalál kérdése volt. Országokat, városokat, várakat lehetett kiéheztetni, nem volt ritka a háborútól független éhhalál sem. Érthető, hogy az élelmiszereknek nagy volt az értéke, az élelmiszertermelőknek jelentős volt a társadalmi elismertsége és politikai súlya is. Ma az élelmezés mindenekelőtt üzleti kérdés. Nehéz megélni, hogy olyan, alapvetően kínálati piacokhoz kell alkalmazkodni, amelyeken a vevő diktál, és az országok ellátása végeredményben importtermékekkel is megoldható. Ez új helyzetet jelent mind a kormányoknak, mind az agrárszereplőknek. Maga az EU is számos új dilemmával szembesül.

3. ábra

Nehezen megoldható, s egyre súlyosbodó ellentmondás bontakozik ki a mezőgazdaság két alapvető funkciója, a termelő és a tájmegtartó funkció között. Az EU egyrészt elkötelezte magát az élelmiszerkereskedelem liberalizálása mellett. Ez azt jelenti, hogy tudomást veszünk az EU-n kívüli világról is, vagyis arra számíthatunk, hogy szinte minden jelentős élelmiszerből (húsból, gabonából, tejtermékekből, zöldség- és gyümölcsfélékből, borokból, stb.) nagy tömegű, igen olcsó árutömeg fog Európa piacaira érkezni a többi földrészről. Európában nehéz lesz értékesíteni, piacaink jelentős részét el fogjuk veszíteni. Ugyanakkor az EU hitet tett a környezet megóvása, a táj kultúrállapotban való megtartása mellett is. Köztudott, hogy ennek legegyszerűbb, legbiztosabb s talán legolcsóbb módja is a mezőgazdálkodás. Márpedig bármilyen kultúrával foglalkozunk, bármilyen haszonállatot tartunk, e tevékenységeknek piacot igénylő végterméke keletkezik. A környezet megóvása tehát termelést, a termelés pedig piacokat igényel. Kérdés, hogy az EU ezt az ellentmondást milyen irányba, milyen kompromisszummal kívánja feloldani.

Szintén elméleti, de piacszervezési kérdés is az egyre globálisabb verseny

tisztaságát megteremteni. A verseny csak akkor kívánatos és kedvező a globális fejlődés szempontjából, ha a szelekció objektív kritériumok mentén zajlik. Csak olyan verseny fogadható el az áruk szabad áramlását mérsékelő mechanizmusok nélkül, amelyben a piacra jutó termékek költségeit azonos szellemben, azonos mértékben terhelik a környezetvédelmi, állatjóléti, élelmiszerbiztonsági, sőt munkavédelmi szabályok, s az ezek betartatásához szükséges többletköltségek. Jelenleg ez nem így van, s ezen változtatni szükséges!

Persze, nemcsak a WTO tárgyalásokon van ilyen jellegű teendőnk. Az EU-nak magának is fel kell tennie a kérdést, hogy az ésszerű területi munkamegosztás kialakulásához meddig viselhetők el a jelenlegi versenyt torzító közösségi szabályok. Ma eltérő kifizetési rendszerek, eltérő termékpálya szabályok, mindenféle átmeneti vegyes rendszerek vannak vagy éppen lépnek életbe, s nehezen ítélhető meg, hogy egy-egy termékcsoport vagy egy-egy vállalatbirodalom miért hódít piacot: azért-e mert jobbak az adottságai, s jobb, olcsóbb terméket állít elő, vagy azért mert a származási tagállamban magasabbak a közvetlen jövedelemtámogatások, vagy bővebben jut a vidékfejlesztési támogatásokból?

Azért szeretjük Európát, mert hitet tett a sokszínűség, a kulturális, kulináris és természeti diverzitás mellett. Kérdés azonban, hogy e szándék mögött létezik-e elegendő erő? Nap mint nap ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a globális gazdasági henger pusztítja a különbözőséget, írtja a diverzitást. A gazdasági racionalitás tizedeli a gazdaságokat, növeli a feldolgozók és az elosztók méretét, nemkívánatosnak minősít hagyományokat, technológiákat, fajtákat, stb.

A WTO legutóbbi fordulójának (Hong Kong) szelleme, s néhány meghozott előzetes döntése nem sok jót ígér. Az exporttámogatásokat 2013-ig az EU felszámolja. Az ún. belső támogatásokat (AMS) 60-70%-kal mérsékli, ugyanakkor a piacvédelmet a vámok újabb drasztikus csökkentésével gyengíti.

2. táblázat

Javaslat a vámtarifa csökkentésére (fejlett országokra)

Vámtarifa (ad valorem)	Átlagos vámcsökkentés
0% – 20/30%	20% – 65%
20/30% – 40/60%	30% – 70%
40/60% – 60/90%	35% – 85%
60/90% felett	42% – 90%

Forrás: WTO, Ministerial Conference, Hong Kong, December 13-18, 2005 (Draft Ministerial Declaration)

Mindezek hatására a globális és az európai verseny is kíméletlenebbé válik. Talpon maradni vagy versenytársak nélkül (kuriózumok, specialitások, aprócikkek, hungaricumok) vagy pedig minőséggel, szervezettséggel, tőkével megalapozott hatékonysággal lehetséges!

MILYEN ESÉLYT MUTATNAK A JELENLEGI FOLYAMATOK?

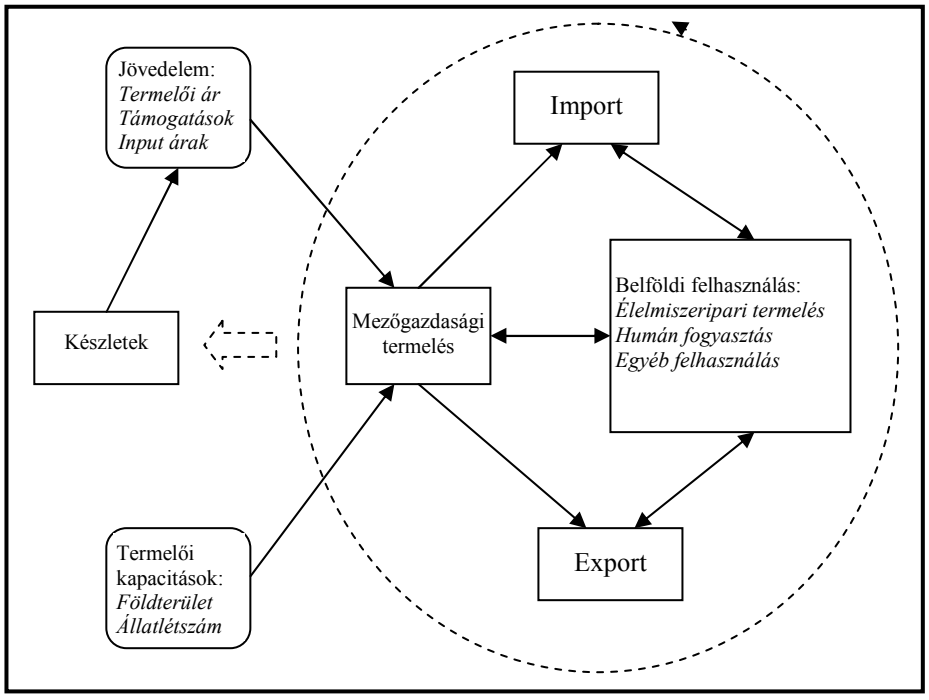
A várható folyamatokat az AKI-ban folyó gazdasági modellezés eszközrendszerével kíséreljük meg a lehetőségekhez képest egzakt módon felvázolni. A meg-

közelítés többoldalú: országos szimulációs modellel (HUSIM) országos átlagértékek alapján, regionális szintű, homogén gazdaságcsoportok adataira építve (szimulációs profil-modellekkel), illetve üzemi szintű, a tesztüzemi rendszer információit felhasználva (MICROSIM modell). Ezek mellett először használjuk az Intézetben újonnan kifejlesztett FARM_T modellt, amely az egyes termékpályák közötti összefüggések, a feldolgozóipari struktúra, az input-felhasználás, a piaci szereplők döntéshozatala, valamint a bel- és külpiaci kereslet-kínálati viszonyok komplex rendszerére épül, és amelynek egyik különlegessége, hogy egyszerre ágazati és üzemi jellegű.

A rendelkezésre álló adatok, a jövőre vonatkozó becsült értékek mellett számos már ismert vagy nagy valószínűséggel bekövetkező eseményt is figyelembe vettünk. Például: az export-import árversenyképességet, az ésszerű szállítási távolságokat és elviselhető szállítási költségeket, a reális logisztikai lehetőségeket, a biológiai korlátokat, a szereplők várható reagáló képességét reprezentáló ár- és jövedelem rugalmassági együtthatókat, a támogatási rendszerek és a piaci rendtartások változó szabályait, stb. A sort folytatni lehetne, de a módszertan részletes ismertetésére más közleményben térünk majd ki. Itt és most célszerű a vezérfonalnál, a strukturális feszültségek mibenléténél maradni.

4. ábra

A FARM_T modell működése

A különböző modelleket arról faggattuk – s szüntelenül faggatjuk –, hogy *a hazai termőterület* – versenyképes termelési színvonalat, tényleges fizikai piacrajutást, elvárható haszon realizálását feltételezve és megkövetelve – *a ma ismert*

feltételek mellett milyen mértékben és milyen szerkezetben hasznosítható 2010-ig?

A válaszok nem foghatók fel szenvtelen prognózisokként, nem könnyed „jóslások", s főleg nem vágyaink kivetítései! Ez lehet, sőt, ez lesz, ha a jelenlegi pályáról nem térünk le! Még letérhetünk, de ahhoz tenni, áldozni kell valamit.

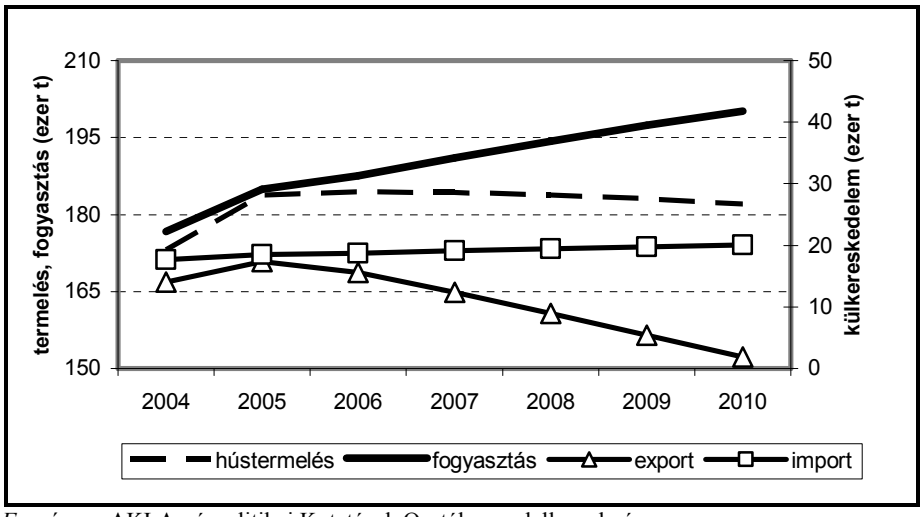
A számításokból az alábbi *fontosabb következtetések* vonhatók le:

• *A lehetőségek, jövőbeni esélyek országos átlagok alapján lényegesen kedvezőtlenebbek, mint a „megtisztított", főprofilban adott tevékenységet űző gazdaságok reagálása alapján.* Folytatódni kell tehát az afféle struktúra-váltásnak, hogy a meghatározó ágazatokban az erőforrások és a piac még nagyobb hányadát a professzionális, hatékonyan szervezett gazdaságok uralják (ez nem feltétlenül a legnagyobbakat jelenti!).

• *A számítások legrosszabb híre, hogy a belföldi vásárlóerő növekedésére a termelés alig képes bővüléssel reagálni.* A nagyobb fogyasztást rendre az importőrök elégítik ki. Hiába az erőteljesebb hazai kereslet, a nyomott nemzetközi (ergo hazai) árak mellett nem gazdaságos a termelés bővítése. Ez a helyzet a sertés- és a csirkehús esetében. Ahol pedig közgazdaságilag vonzó lenne a termelés felfuttatása, ott piaci és logisztikai korlátok parancsolnak megálljt (például: gabona!).

5. ábra

A csirkehús-termelés, -fogyasztás és külkereskedelem várható tendenciái Magyarországon (2004-2010)

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztály, modell-eredmény

• Az **állattenyésztés** jelenlegi trendje mellett – lökésszerű pótlólagos felhajtó erők, szervező- és pénztőke-injekciók nélkül – legfeljebb jelenlegi pozíciójának tartására képes.

A tejelő tehénállomány 275 ezer db körül várható, a tejtermelés kitölti az engedélyezett kvótát. Igen jelentős lesz a nemzetközi áruforgalom, a folyadéktej exportja és a tejipari termékek importja!

A sertésállomány „alapesetben" megreked a 4-4,1 millió db, a kocaállomány a 290-300 ezer db közötti szinten. A vágósertés előállítása érdemben nem változik, tovább bővül a sertés, illetve sertéshús behozatal. Nagyobb fejlődés,

jelentősebb hús-kibocsátás is megalapozható, ehhez azonban a takarmányárak mérséklődésére, a hatékonysági (tenyésztési) mutatók javulására, illetve a sertéstartó üzemek határozottabb strukturális átrendeződésére lesz szükség. Ekkor az állomány 2010-ben elérheti az 5,2-5,3 millió darabos szintet!

A vágócsirke mennyisége kismértékben visszaesik, 215-220 ezer t közöttire tehető.

A tojástermelés stagnál.

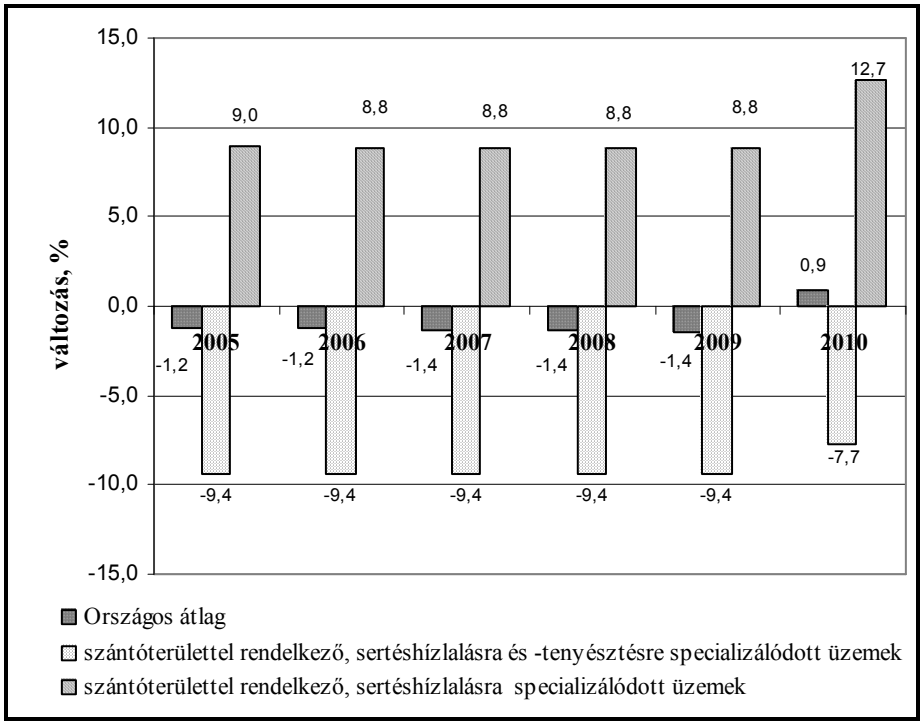
Az egyéb baromfifélék képesek piacot hódítani: előállításuk meghaladhatja a 420 ezer tonnát.

A juhállomány és a vágójuh előállítás is kismértékben fejlődik.

- Jelentős tőkebevonás és bátor szervező lépések nélkül tehát a magyar állattenyésztés 2010-ig sem tör ki jelenlegi méltatlan szerepköréből, ami azt jelenti, hogy a hazai növénytermelés számára sem képes nagyobb felvevő piacot biztosítani!
- Adott feltételek mellett *a gyepek állapotában, gazdasági hasznot hozó hasznosítási mértékében nem láthatók a pozitív változás jelei.* Legalább 700-750 ezer ha gyepterületen sem egyéni, sem pedig társadalmi értéktermelés nem fog folyni. Az ide utalt uniós eurók és hazai forintok lényegében a tulajdonosok járadékává fajulnak.

6. ábra

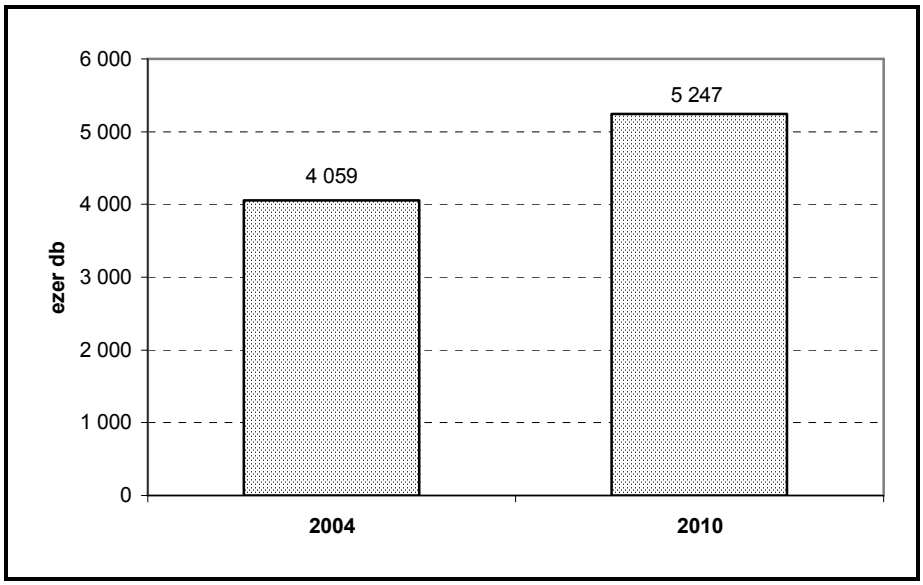
A sertésállomány százalékos változása az országos átlag, illetve néhány meghatározó üzemcsoport viszonylatában a 2004. évhez képest (2005-2010)

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztály, modell-eredmény

7. ábra

A sertésállomány várható nagysága Magyarországon 2010-ben, bizonyos agrárpolitikai* és hatékonysági feltételek teljesülése esetén**

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztály, modell-eredmény
* A gabonapiaci intervenciós felvásárlási rendszer megszűnik.
** Struktúraváltás következik be, a szántóterülettel rendelkező, sertéshízlalásra specializálódott üzemek túlsúlyba kerülnek, javul a takarmányhasznosulás, csökken a munkaráfordítás, érvényesül a méretgazdaságosság.

• *A zöldség-, gyümölcs- és borszektor* egzakt matematikai eszközökkel lényegében nem modellezhető, mert a „költségár-támogatás" összefüggés-rendszerét az időjárás, az évjárat és a bizalmi tőke rendre felülírja. No, meg a szervezés, a marketing munka és a logisztikai rendszer kiépítettsége. Annyi sajnálattal megállapítható, hogy nemzetközi termelési szinten a jelenleginél nagyságrenddel nagyobb terület ezekkel a kultúrákkal 2010-ig nem hasznosítható! A jelenlegi pozíciók megtartásáért is többet kell tenni!

• *A szántóföldi növények termelésére pozitív közgazdasági erőtér hat.* Itt a piacok távolsága, illetve a tároló és szállító kapacitások korlátozzák a növekedést:

Az olajos növények (napraforgó, repce) vetésterülete mindvégig a technikai maximum közelében, 560-630 ezer ha között alakul.

A *burgonya* területe tovább csökken, *a cukorrépáé* megállapodni látszik a 60 ezer ha-os szinten.

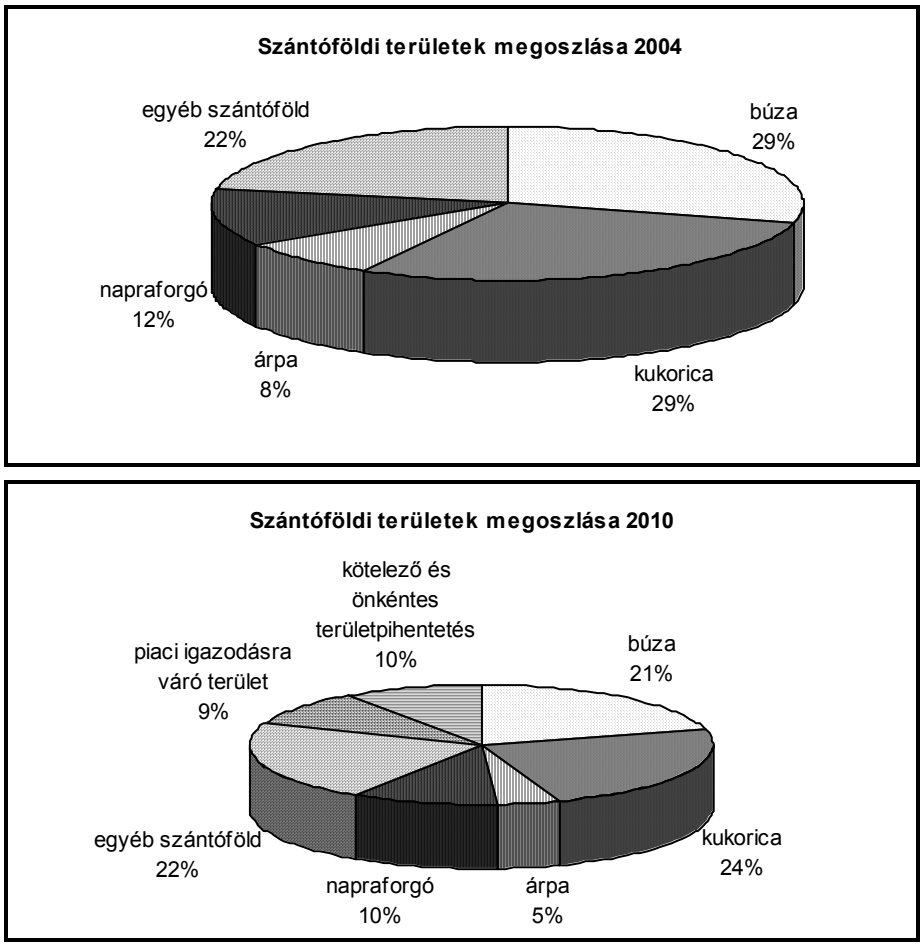
A gabonafélék vetésterülete legkevesebb mintegy 350 ezer ha-ral kénytelen visszaszorulni. Erről a modellben működő visszacsatolási rendszerek gondoskodnak. Vagyis: ha nincs elegendő reális hazai vagy külföldi értékesítési lehetőség, tárolási vagy szállítási kapacitás, akkor az érintett növény termelése kötelezően visszaszorítandó! A gabonafélék esetében erről van szó! Feszített, de még reális esély, hogy évente 4-4,2 millió tonna gabona és olajnövény gazdaságos áron elhagyja az országot, az ezen felüli többlet pedig raktárakba kerüljön. Számításink szerint így 2010-ig évente 4-4,2 millió tonna GOFR-

növény exportja valósul meg. Strukturális feszültségeink másik neuralgikus pontjaként azonban ez sem jelent megoldást. *Emellett 2010-ig 14-15 millió tonna készlet halmozódik fel az országban!* Mivel a raktárbővítésnek is léteznek fizikai, üzleti és minden bizonnyal EU-szabályozási korlátai, a jelenlegi *ultima ratio* a vetésterület csökkentése. Annál is inkább, mivel az évi 4-4,2 millió tonnás feszített kiszállítási cél néha meghiúsulhat. A felhalmozódó készlet tehát – rekord-termésű évek nélkül is – *könnyen 20 millió t közelébe hízhat!*

• Valamennyi ágazat piaci lehetőségeit, hatékonyságjavulási képességét, a vonatkozó szabályozási rendszerek terelő hatásait figyelembe véve arra a fájdalmas következtetésre jutottunk, hogy mai ismereteink szerint *2010-ig nem garantált a magyar mezőgazdasági terület teljes egészének hasznot is hajtó művelése. Legalább 450-650 ezer ha szántó és 700-750 ezer ha gyep jelenlegitől eltérő hasznosításáról kell gondolkodni!*

8. ábra

Szántóföldi területek várható megoszlása (2004-ben és 2010-ben)

Forrás: az AKI Agrárpolitikai Kutatások Osztály, modell-eredmény

Modellező munkánknak nem a jövőbelátás a célja, hanem a valós strukturális feszültségek bemutatása, a stratégiai feladatok beazonosítása.

Válasz, program mindenekelőtt tehát az alábbi kérdésekre keresendő:

A Nemzeti Fejlesztési Terv, valamint a vidékfejlesztés cél- és eszközrendszere (erdőtelepítés, agrárkörnyezet-gazdálkodás, nem élelmezési célú termelés bioenergia), igénybe vehető forrásai megoldást hozhatnak-e mintegy *1,2-1,4 millió ha mezőgazdasági terület ésszerű hasznosítására?*

A Nemzeti Fejlesztési Terv mit és hogyan képes megoldani az agrárgazdaság elhanyagolt *logisztikai rendszerének* fejlesztési feladataiból, a raktározási és a szállítási kapacitások bővítése, a piacrajutási rádiusz növelése érdekében?

Milyen konkrét piac- és EU-konform szervezési és támogatási lépések tehetők *a hazai állattenyésztés fokozatos fellendítése érdekében?*

Fentiekkel összefüggésben maradnak-e még teendőink *a gabonatöbbletek* levezetése, a piacról való kivonása, az árak és jövedelmek letörésének megelőzése érdekében?

Ugyancsak a fentiek fényében, a KAP-reform keretében, az SPS (*Single Payment Scheme*) támogatási rendszerre való kötelező áttérésnek melyik az a lehetséges és ésszerű változata, illetve menetrendje, amelyik strukturális feszültségeink enyhítéséhez a leginkább hozzájárul?

E kérdések alapos, tárgyilagos megválaszolása nem könnyű feladat. Az agrárértelmiség minden tudását igényli. Részérdekektől mentes, sikeres megoldása méltán kiérdemelné az elismerést!

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) M. Banse: Macro-economic Implications of EU-Accession. Institute of Agricultural Economics, University of Göttingen. – (2) A. Buckwell – J. Haynes – S. Davidova – V. Courboin – A. Kwiecinski: Egy mezőgazdasági stratégia megvalósíthatósága a közép- éskelet-európai országok EU-ba történő csatlakozásának előkészítéséhez. Zárójelentés, 1994. december 14. – (3) W. Henrichsmeyer: Perspectives on CAP-reform and concept of the modelling approach. Future perspectives of CAP-reform and impacts for European agriculture, for Eurostat, 1997. – (4) W. Henrichsmeyer – H.P. Witzke: CAP-reform in the Agenda 2000. Final decisions, Sector Inpact Analysis, Research report for DG VI., 1999. – (5) E. Jacquin – W-F. Buchholzer: Agricultural Situation and prospects in the Central European. Hungary, 1998 june. – (6) Kiss Judit: Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának reformja és hatása a magyar mezőgazdaságra. Európai Tanulmányok, 1995.1. – (7) J. Köckler – W. Münch – T. Bargel – M. Banse – M. Gaston – J. Martell – G. Huhghes: The evolution of the competitiveness in Hungarian agriculture, from transition to accession. IAMO, Halle, 1998. – (8) L-P. Mahé – J. Cordier – H. Guyomard – T. Roe: A mezőgazdaság és az Európai Unió kibővítése a közép- éskelet-európai országokkal: átmenet az integrációért, vagy integráció az átmenetért? 1995. – (9) Mészáros Sándor [2002]: A magyar csatlakozás agrárgazdasági hatásainak összehasonlítása az EU modellszámításaival. Agrárgazdasági tanulmányok 2002/3. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. – (10) Mészáros Sándor – Spitálszky Márta 2002: A magyar élelmiszergazdaság versenyképességének alakulása az EU közvetlen jövede-

lemtámogatási mértékétől függően (kézirat). Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. – (11) Mészáros Sándor – Spitálszky Márta – Udovecz Gábor [2000a]: Az EU-csatlakozás várható agrárgazdasági hatásai – Modellszámítások II. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. – (12) Mészáros Sándor – Spitálszky Márta – Udovecz Gábor [2000b]: A termelői és a fogyasztói árak változása, az agrárgazdasági termelés és az export-import alakulása, költségvetési hatások (a MEH Európai Integrációs Főosztály részére készült tanulmány). Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. – (13) Mészáros Sándor – Spitálszky Márta – Udovecz Gábor [1999]: Az EU-csatlakozás várható agrárgazdasági hatásai – Modellszámítások I. Budapest: Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. – (14) H. Nallet – A. Van Stolk: Relations between the EuropenUnion and the Central and Eastern European Countries in Matters Concerning Agriculture and Food Production. Report to the European Comission, Brussels, 1994. – (15) R. Peters: Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries. Summary Report, 1998. – (16) Potori Norbert – Udovecz Gábor (eds.) [2004]: Az EU-csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig. Agrárgazdasági tanulmányok 2004/7. szám. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet. – (17) A. Pouliquen: L'agriculture post-communiste en Europe Centrale: du choc excédentaire a la recession. Demeter '93. Armand Colin, Párizs. – (18) A. Pouliquen: Dynaniques et competitivité agro-alimentaire des PECO: implications pour l'elargissement européen. Economie Rurale, 1997/240. – (19) A. Pouliquen: Elargissement agricole de l'Union Européenne: le suremploi Contre les excédents. Revue d'Etudes Comparatives Est-Ovest, 1999. vol. 31/1. – (20) A. Pouliquen: Les structures et plitiques agricoles des PECO sours fortes Contraintes sociales et budgetaires: quelles transitions vers l'integration européenne? Inra, 1999. (21) L. Salvatici: Recent developments in modelling the CAP: Hype or hope? University of Rome, 65th EAAE Seminar. (22) S. Tangermann: Mid-term Report. Agricultural Implications of CEEC-Accession to the EU, 1997. – (23) S. Tangermann – T.E. Josling – W. Münch: Agrárpolitikai alternatívák a közép-európai országok és az Európai Unió számára a csatlakozást megelőző időszakban. 1994. – (24) S. Tarditi – S. Senior-Nello – J. Marsh: Mezőgazdasági stratégiák az Európai Unió kibővítésére a közép-kelet-európai országok irányába. 1994. – (25) Udovecz Gábor [2000]: A Magyar Agrárgazdaság felkészültsége és versenyképessége az Európai Unióban (MTA doktori értekezés, 2000.).